

UDK: 311.3.: (075.2)

Uvodni referat

BOLONJSKI PROCES – PRETPOSTAVKA ZA HARMONIZACIJU NAŠEG VISOKOG OBRAZOVANJA SA EVROPSKIM*

Sreten Ćuzović¹

Rezime: U fokusu ovog rada nalazi se analiza reforme našeg visokoobrazovnog sistema i primena Bolonjske deklaracije. Najpre se sagledava stanje našeg visokoobrazovnog sistema, inovacije koje se sprovode, kao i pravci traženja rešenja. Poseban akcenat staviće se na aktivnosti koje se sprovode na Ekonomskom fakultetu u Nišu, a koje su u funkciji priključivanja Bolonjskom procesu.

Ključne reči: Bolonjska deklaracija, inovacije, ECTS, privatni, državni, univerzitet.

BOLONA PROCESS - ASSUMPTION FOR HARMONISATION OUR AND EUROPEAN UNIVERSITY EDUCATION

Summary: In this paper is describe the reform analysis of our university education and Bolona declaration usage. The first look is on our state of university education, then on used inovation and looking for right choices. The special accent is on activity which is done on Economic faculty at Nis in phase of Bolona process.

Key words: Bolona declaration, inovation, ECTS, private, country, university..

"Davno je rečeno da čoveka ništa tako ne ograničava kao nedostatak sopstvene vizije. Takođe, za mnoge uspešne ljude često kažemo da su na vreme, pre i bolje od ostalih, sagledali budućnost, prepoznali i osetili buduće događaje i hrabro usmerili svoju energiju u središte njihovog odvijanja.... Ukratko, suština vizionara je u posebnom stanju uma, u pronicljivom i dalekosežnom sagledavanju mogućih događaja u kojima ne samo da žele da učestvuju, nego žele i da budu jedan od glavnih i najaktivnijih učesnika".

(K. Omae, Kako razmišlja strateg)

I INOVACIJE - OSNOVNI POKRETAČ REFORME FAKULTETA I UNIVERZITETA

* Ovaj rad je tematski komplementaran sa radom koji je objavljen u Poslovnoj politici, br. 7-8/05, str. 38-41.

¹ Prof. dr Sreten Ćuzović, Ekonomski fakultet Niš, Trg Kralja Aleksandra 11, e-mail: otilo@ptt.yu

1. PRILAGODAVANJE FAKULTETA PROMENAMA U OKRUŽENJU

Tranzicija, organizaciono, marketinško i menadžersko prestrukturiranje naše privrede – pečat su vremena na početku 21.veka.

Ovako shvaćena zagledanost u budućnost ne podrazumeva niti samo teorijska uopštavanja naučnih saznanja, niti rešavanje određenih praktičnih problema, već povezanost između nauke i prakse koja nudi rešenja teorijsko- praktičnih problema.

Pred ovakvim zadatkom nalaze se i naučni radnici, s obavezom da budu jedan od glavnih i najaktivnijih učesnika koji će prednjačiti (biti lideri) u procesu menjanja stvarnosti, to jest u rizičnom poduhvatu stvaranja novih realnosti.

Takođe, davno je rečeno da onaj ko ne misli na budućnost, neće je ni imati. Ali, isto tako, ko zaboravi na prošlost, ponoviće mu se. Razume se da ne želimo da nam se desi ni prvi ni drugi slučaj. Zato je potrebno permanentno osposobljavanje naučnih radnika za uspešno kretanje napred i to na način da nam prošlost ne bude samo opterećenje već, ukoliko je moguće, nadahnuće i podstrek za nova ostvarenja.

Vođen spoznajom nekih privrednih problema, ali i nezadovoljan što smo se kao društvo našli na inferiornoj razvojnoj putanji, autor ovog teksta je i ranije pokušavao da kroz rasprave, članke, seminare, okrugle stolove i simpozijume, ukaže na činjenice koliko naučni radnici, a posebno profesori ekonomskih fakulteta mogu biti od koristi kreatorima ekonomske politike.

Uzged napominjem da sam još 1996.god. nadležnim ministarstvima Republike Srbije, matičnom fakultetu i Univerzitetu u Nišu, uputio predlog za formiranje inovacionog centra, pod nazivom "Preduzetništvo, menadžment, finansije (PMF)" studije. Paralelno sa ovim predlogom pokrenuo sam i inicijativu za izdavanje lista (biltena) "Glas ekonomista Niša (GEN) - Moć i nemoć ekonomske nauke". Namera mi je bila da se u ovom biltenu oglašavaju naučni radnici, privrednici i ostali ljubitelji pisane reči i veliki pregaoci na polju ekonomske nauke, iznoseći svoja mišljenja povodom aktuelnih pitanja sa kojima se suočava naša privreda. Profesori i saradnici Ekonomskog fakulteta u Nišu, kao i ekonomska misao privredne elite Niškog okruga i regiona Jugoistočne Srbije, sa svojim mišljenjima, predlozima i stavovima upotpunili bi "mozaik" ekonomskih razmišljanja na nivou Republike Srbije i tadašnje SRJ.

Ekonomska razmišljanja i stavovi ne bi bili samo privilegija beogradske elite, već i elite iz unutrašnjosti. To bi doprinelo većoj afirmaciji naših naučnih radnika kao i diplomiranih ekonomista, koji su naš autput (proizvod), s diplomom kao licencom za uključanje u privredni život i pravom na upravljanje i onako skromnim faktorima proizvodnje. Istaći ću još jedan argument koji ide u prilog tezi da je jedan takav bilten neophodan Niškom okrugu. Naime, poslovni sistemi Niškog regiona bili su i ostali "baza" za koncipiranje mera ekonomske politike. Tako na primer, ni jedan dosadašnji Zakon o akcizama i porezu na promet, kao ni najnoviji Zakon o porezu na dodatu vrednost nije mogao biti donet a da za predmet analize nema "Duvansku industriju". Analogno tome, "Elektronska industrija", "Mašinska industrija" i drugi poslovni sistemi bili su poligon za istraživanje i baza za donošenje Zakona o privatizaciji, Zakona o hartijama od vrednosti i dr. Sa ovim nije iscrpljena lista argumenata koji idu u prilog pokretanja jednog takvog biltena. On nije zaživeo, razloga za to ima više. Ne želeći da bilo koga okrivim za ovaj neuspeh, ipak spomenuću da ni tadašnje resorno ministarstvo nije imalo sluha da podrži izdavanje ovog

biltena kroz sufinansiranje.

Uvažavajući mesto i ulogu niške privrede u strukturi privrede Srbije i šire, logično je bilo očekivati da se i profesori Ekonomskog fakulteta u Nišu nađu među kreatorima ekonomske politike na republičkom nivou. Shodno svojim profesionalnim opredeljenjima upotpunjavanje teorijskih saznanja praktičnim, realizovalo bi se kroz učešće u upravnim odborima i stručnim udruženjima za: trgovinu, finansije, preduzetništvo, informatiku, privredni sistem, računovodstvo itd. Ovim bismo dokazali "moć i nemoć" ekonomske nauke, oslobodili se "kompleksa" parohijalnih naučnih radnika i priključili se na osovinu razvoja struke i nauke: Evropska unija – Beograd – Niš - Skoplje – Sofija i na taj način spremno dočekali novu viziju jedinstvenog evropskog obrazovnog sistema - BOLONJSKU DEKLARACIJU.

2. OSLOBAĐANJE OD DOSADAŠNJIH PREDRASUDA KOJE PROISTIČU IZ POGREŠNE PERCEPCIJE STVARNOSTI

Tradicija Ekonomskog fakulteta u Nišu jeste stalno prilagođavanje promenama u okruženju, ali i stalno uticanje na promene u okruženju. Promene su uvek rezultat otvorenosti nekog sistema. Prepoznatljivost Ekonomskog fakulteta u Nišu je otvorenost. Period od četiri i po decenije postojanja praćen je stalnim promenama i otvorenošću. To dokazuju činjenice da je ovaj fakultet svoje nastavne planove i programe prilagođavao promenama u okruženju. Sa tog aspekta on je bio i ostao stalni hroničar i učesnik promena koje su se dešavale kako u internom, tako i eksternom okruženju. Istraživačka delatnost bila je i ostala simbol prepoznatljivosti ove visokoškolske ustanove u okruženju. Saradnja sa fakultetima u zemlji i inostranstvu pečat su vremena ove ustanove na početku 21. veka.

Nastavno-naučni kadar, opremljenost fakulteta neophodnim učilima i pomagalicama, bogat bibliotečki fond i informatička povezanost sa fakultetima u zemlji i inostranstvu, sve su to resursi koji ga kvalifikauju kao "kandidata" za ulazak u evropski obrazovni prostor. Nedostaje na prvi pogled samo licenca "usaglašenost sa Bolonjskom deklaracijom". U toj laskavoj oceni krije se i potencijalna opasnost od uspavanosti na "lovorikama" potpomognuta čestim konstatacijama, pa šta, ako je Bolonjska deklaracija, mi smo korak do nje - imamo dobre nastavne planove, aktuelne nastavne programe, sistem bodovanja, ocenjivanja i parcijalnog polaganja ispita kroz kolokvijume, seminarske radove, učešće u panel diskusijama, okruglim stolovima i sl. I zaista kada se sagledaju odredbe Bolonjske deklaracije mnoge od njih su sadržane u postojećim aktivnostima na fakultetu - ako ne u celini, ono u polaznom konceptu i osnovnoj ideji.

Ako i za univerzitet (fakultet) važi ona narodna izreka "po jutru se dan poznaje", rasprave, debate a ponajviše polemike između naučne, stručne i političke elite u Srbiji, nagoveštavaju težu i verovatno nepovoljniju ovu, u odnosu na prethodne godine. Zakon o visokom obrazovanju je usvojen, Bolonjska deklaracija je prihvaćena, ali do kraja nije operacionalizovana. Predstoji nam akreditacija fakulteta, dobijanje "sertifikata" za članstvo u visokoobrazovnom društvu. To je svojevrsan marketinški test razvojne strategije fakulteta, na osnovu koga dobijamo odgovor na pitanja: 1) gde se fakultet nalazi? b) gde fakultet želi da ide? i c) sa čim fakultet želi da ide? Rečju, iskristalisaće se dve strategijske opcije: a) sedi gdi si ni sa gdi si nisi, ili b) hrabro zaplivaj niz maticu visokostručne elite!

Sve mi ovo daje povoda da se kao profesor univerziteta oglasim i pokušam izneti svoje skromno viđenje o aktuelnom trenutku u kome se nalazi fakultet kao visokostručna oaza i

rasadnik elite koja putuje. Ovo je momenat kada se od naučnih radnika očekuje da budu i ambiciozni i pragmatični. Put je još uvek otvoren i svaka dobronamerna sugestija ako neće štetiti, može biti od koristi onima u čijim rukama se nalazi "dirigentska palica" za reinženjering visokog obrazovanja.

PITANJE BR. 1. - KAKO?

Citiraću uvaženog Akademika Miloja R. Sarića koji kaže: "Nauka nije apstrakcija sa svojim zasebnim životom i svojim naročitim interesima. Nauka vredi onoliko koliko može doprineti koristi svome narodu i celom čovečanstvu. Zato naučne istine ne mogu biti odvojene od života ako želimo da život narodni bude zasnovan na plodonosnim načelima. Bez nauke i naučnog rada i ta načela ne mogu biti postavljena i primenjena kako treba".

Razvoj visokog školstva Srbiji u drugoj polovini prošloga veka bio je opterećen brojnim ideološkim predrasudama. No, ipak ne može se osporiti činjenica da je visoko obrazovanje u tom periodu doživelo ekspanziju, bar kada je reč o teritorijalnoj mreži visokoškolskih ustanova. U Srbiji je postojalo pet univerzitetskih centara, sa širokom mrežom fakulteta, a nije redak slučaj da se na ovako maloj teritoriji dupliraju ili čak bolje reći multipliciraju pojedini fakulteti. Svaki regionalni centar hteo je da ima svoj medicinski, ekonomski, pravni, filozofski i druge fakultete. Skoro na svim fakultetima organizovane su magistarske i doktorske studije a da za to nije bilo adekvatnih kadrovskih i drugih uslova. Za mlade čitaoce ovog teksta nije naodmet napomenuti da je razvoj mreže visokog školstva u tom periodu odlikavao strategiju privrednog razvoja Republike. Bila je to strategija političkih apetita tadašnjih moćnika, koja nije svoj razvojni program zasnivala na cost-benefit analizi, već na regionalnom nadmetanju političke oligarhije. Možda se opravdanje za takav razvoj mreže visokog školstva u Srbiji može naći u činjenici da i danas deset odsto stanovništva nema osnovnu školu, preko 30 odsto je funkcionalno nepismeno, ne razume tekst koji pročita, niti može da primeni znanje, manje od tri odsto pročita bar jednu knjigu godišnje, manje od jedan odsto stanovništva ne ume da koristi Internet. [2]

Reforme obrazovanja su, u strateškom smislu, možda značajnije od bilo koje institucionalne reforme, jer su usmerene na efekte koji će se videti u budućnosti. Kao i u ostalim oblastima Srbija mora da prati, u meri u kojoj može, tokove modernog visokog obrazovanja, ukoliko želi da izađe iz zaostalosti. U Evropi i Americi već godinama traje reforma visokog obrazovanja, a kao orijentir za to su nove naučno-tehnološke inovacije koje su pokretač tih promena. Do izražaja posebno dolaze metodi unapređenja funkcionalne osposobljenosti. Reč je o upotrebljivosti stečenog znanja u praktične svrhe. Za razumevanje ovakvog trenda u oblasti visokog obrazovanja poslužićemo se citatom uvaženog profesora Hajeka, koji ističe: "delotvorno znanje je samo ono znanje koje je iskustveno doživljeno, ono što je praktično urađeno, a drugi ga prihvatili i kupili. Znanje je ono što se uprkos otporima snagom ideje kontinuirano razvija i gura sve pred sobom. Znanje je uvek povezano sa rizikom: život bez rizika i želje da se uspe bez rizika, to je utopija neuspešnih i umišljenih. Ko ulazi u ring da dobije borbu bez primljenog udarca, već je nokautiran".

Zapitajmo se koliko je ova misao prof. Hajeka bila prisutna u glavama kreatora našeg visoko-obrazovnog sistema. Jaz između nauke i privrede bio je izražen tokom prethodnog perioda. Jedan od uzroka ovakvog stanja je i tradicionalno prisutno nepoverenje privrede prema najumnijim ljudima (naučnim radnicima).

3. DA LI SU NAUČNI RADNICI DOPRINELI TOM NEPOVERENJU?

"Verovatno je bilo i kompromitacije naučnih radnika, koji su ušli u političku arenu, a onda baveći se nečim što nije njihov posao, kao leptiri na plamenu sveće, teoretski i intelektualno sagoreli i, u velikoj meri kompromitovali sve, pa čak i "i" od intelektualca". [13]

Razume se da "angažman intelektualaca treba podvrći kritičkoj analizi, ali problem je u tome da ako stavite politiku na jednu stranu, a intelektualce (naučne radnike) na drugu, to znači da smo sudbinu zemlje i naroda unapred predali u ruke drugorazrednim ljudima" (Isti izvor: prof. dr S Stojanović). Sve mi ovo daje za pravo na konstataciju da su naučni radnici "arhitekti" univerziteta, a samim tim i privrede novog poslovnog formata.

4. DA LI ĆE ONI TO ZAISTA I BITI - DA LI IMA OPREČNIH MIŠLJENJA?

Prema tvrdnjama gospodina Dragana Povrenovića, bivšeg zamenika ministra za nauku i zaštitu životne sredine, jaz između nauke i privrede u Srbiji postoji iz dva razloga. "Jedan je predubeđenje naučnika da oni samo treba da rešavaju komplikovane naučne probleme, a drugi je neznanje privrednika da postoji mesto na kojem mogu da reše probleme i kome da se obrate kada nastane neki problem u proizvodnji i radu preduzeća. Neophodno je prevazići postojeći jaz između nauke i privrede. Naučnike treba da usmerimo na rešavanje konkretnih problema u privredi, a preduzetnici treba da znaju da bez primene znanja, nauke, novih metoda, i sve većeg broja tehnoloških niša nemaju šta da traže na svetskom tržištu. Povezujemo ljude na terenu i organizujemo susrete naučnika i privrednika". [4]

Kao logičan nastavak daljih istraživanja nameće se i pitanje ulaganja u nauku. U citiranom izvoru stoji da država u nauku ulaže 0,3 odsto, a trebalo bi da bude tri odsto. Švajcarska, Norveška i Finska u nauku ulažu oko 4,5 odsto ukupnih sredstava i to jednu trećinu iz budžeta, a dve trećine iz privrede. Usvajanjem Zakona o nacionalnoj strategiji inovacija, za finansiranje naučno-istraživačkog rada na institutima i fakultetima obezbeđuje se 2,5 miliona evra. Cilj ovog projekta je podsticanje razvoja i primene novih poslovnih veština na fakultetima i institutima. To je i razumljivo ako se ima u vidu činjenica da inovacije predstavljaju ključni element u sticanju konkurentne prednosti na tržištu. Kao uzoran primer zemalja u tranziciji navodi se Estonija, zemlja koja je preživela mnogo političkih i ekonomskih previranja raspadom SSSR-a, a imala je snage i umeća da promeni strategiju okoštalog dogmatskog univerziteta i krene brzim koracima napred.

5. ŠTA MENJATI NA FAKULTETU KAO NAUČNOJ OAZI?

Tradicionalno obrazovanje sticano na fakultetima verbalnim prenošenjem nastavnih programa od profesora i saradnika studentima, zamenjuje se ili dopunjuje novim multimedijalnim tehnologijama. Informatika, elektronika, Internet, standardi kvaliteta ISO 9000 i ISO 14000 "arhitekt" su fakulteta budućnosti. Primenom Interneta prevazilaze se jezičke – prostorne - fizičke barijere. Studiranje na daljinu, koje se osamdesetih godina prošlog veka pominjalo samo kao vizija danas postaje stvarnost. Erudicija prestaje da bude jedini ideal, funkcionalno znanje zamenjuje mehaničko memorisanje podataka. U metodološkom smislu memorisanje gradiva biva zamenjeno interaktivnom nastavom. Studenti od pasivnih slušaoca transformišu se u kreativne učesnike u nastavnom procesu, sa mogućnošću da izraze i svoj kritičan stav prema onome što im se prezentira.

Da li je ovo plod mašte, ili odraz realnih mogućnosti? S pozivom na teoriju i progresivnu

praksu, autor ovog teksta iznosi i neke svoje lične utiske koji su rezultat primene inovacionih metoda u procesu nastave.

Pre nego pređem na prezentiranje sopstvenih iskustava, citiraću uvaženog prof. dr Veselina Vukotića, koji na simpozijumu "Kako primeniti Bolonjsku deklaraciju" reče: "Nekada sam se čudio kako ljudi tako lako daju rešenja za mnoge probleme iz nastave, kako mnogi postaju stručnjaci za držanje časova i prije nego što uđu u učionicu: sve znaju kako treba, drže nastavu a da to nikada nisu radili". [1]

Sledeći ove poruke i metodologiju naučno- istraživačkog rada, zapitao sam se – da li ja dovoljno shvatam da je nastava proces? Da li je nastavni plan proces? Da li je čas proces?

Kako sam na fakultet došao iz privrede, gde sam radio strategijske, operativne i naučno-istraživačke poslove u početku sam se pribojavao neizvesnosti sadržane u prethodno postavljenim pitanjima. Pogotovo me zabrinjavala izjava nekih mojih kolega kada su mi govorili da im je čas vremenski veoma dug i da imaju problem kako da ga ispune. Dugi, a često i iscrpljujući pregovori sa poslovnim partnerima prilikom sklapanja kupoprodajnih ugovora u privredi nametnuli su traženje odgovora na pitanje- ima li fakultet neke sličnosti sa fabrikom. Da li nastavni proces i držanje predavanja ima svoju tehnologiju (strategiju, koncepciju i taktiku). Iz toga, proističe da je obrazovanje tehnologija. Fakultet je isto što i fabrika. Priprema poslovnog sastanka odgovara pripremi časa, započinjanje pregovora identično je početku predavanja, veština i umeće pregovaranja odgovaraju metodologiji držanja pažnje studentima, eventualne upadice člana pregovaračkog tima slične su spontanoj ili namernoj upadici studenta, slušaoca nastave. Okončanje pregovora slično je sa završnicom časa i pitanjem - da li Vam je nastavno gradivo jasno, ima li pitanja. Uspeh u sklapanju kupoprodajnog ugovora meri se zadovoljstvom učesnika u pregovaračkom timu. Analogno tome, uspešno realizovan čas nastave meri se zadovoljstvom studenata. Zaključicu sa konstatacijom, obrazovanje je suptilan proces. Mehaničko usvajanje gradiva (bubanje) nije obrazovanje, ono ostaje u spoznaji i sećanju studenata onoliko koliko traje i sam čin ispita. Nakon toga ostaju samo sećanja, a nekad i ružna mora, sa uzdahom "to mi neće trebati u životu".

6. KAKO MENJATI NAUČNOG RADNIKA - DA BI BIO U FUNKCIJI AKTUELNOG OBRAZOVNOG TRENUTKA ?

Izbor saradnika u nastavi, odnosno asistenta je najvažniji momenat u formiranju budućeg naučnog radnika. Iako se u konkursu navode uslovi za ovo zvanje, izbor je šablonski, jer potpisnici referata nisu ubeđeni u naučnu sklonost kandidata, pošto često nemaju mogućnosti da ocene ovu njegovu najvažniju osobinu. Kriterijumi koji se danas najčešće koriste pri izboru saradnika u nastavi su: srednja ocena, znanje stranih jezika, rad na računaru, dužina studiranja i godina starosti. Međutim, primarni kriterijum bi trebalo da bude učešće kandidata u naučno-istraživačkom radu za vreme studiranja i izražena sposobnost u tome. U Zakonu o visokom obrazovanju potencirana je ova činjenica i budući asistenti regrutovaće se iz redova saradnika koji su svoju naučno-istraživačku sklonost pokazali u toku studija.

Koliko god da univerzitet jeste dobra životna šansa, posebno u ranijem našem sistemu, manje se obraća pažnja na granice rasta i razvoja talentovanih saradnika. Kako to da napredovanje najboljih studenata generacije nije još bolje. Zašto se često dešava, da su najuspešniji na fakultetu neuspešni u praksi. Zašto su pojedini fakulteti puni siromaha,

posmatrano sa materijalnog aspekta, kao i anonimusa mereno koeficijentom citiranosti i naučne prepoznatljivosti. Razloge za to prof. dr V. Vukotić, traži na osnovu nekoliko činjenica, i to: "snižen nivo kriterijuma za ulazak na fakultet, nedostatak konkurencije, lak ulazak u saradnička zvanja, lak prelazak iz saradničkih u nastavnička zvanja, odsustvo konkurencije između saradnika unutar samog fakulteta (jedan saradnik - zagarantovan izbor). Čitajući spisak navedenih razloga mišljenje prof. Vukotića poklapa se sa kriterijumima akademika Sarića. Naime, ključna kadrovska politika na fakultetu po mišljenju oba autora vodi se do nivoa docenta. Kada se iz saradničkog zvanja pređe u docenta - tada je manje, više konkurencija završena. A tamo gde nema konkurencije unapred postoje konačna rešenja. Borba za budućnost univerziteta (fakulteta) se nije na studijama i u saradničkim zvanjima, zaključuje prof. Vukotić. Nakon toga – sve je kasno za promenu ljudi ". [6]

Od kvaliteta ulaska u docentsko zvanje zavisi profesorski kvalitet. Ne postoji taj kriterijum koji sam po sebi od lošeg saradnika može napraviti dobrog profesora. Ako je barijera docentskog zvanja najvažnija, onda saradnička baza mora biti što šira.

7. POVEZIVANJE TEORIJE I PRAKSE KAO ELEMENT KONKURENTNOSTI FAKULTETA BUDUĆNOSTI

Podsećamo da smo u jednom od prethodnih poglavlja konstatovali da postoji jaz između teorije i prakse. Uvaženi filozof - matematičar Rene Dekart je rekao "Teorija je kad se sve zna a ništa ne hoda, a praksa bez teorije je slepa". Učiti nastavne sadržaje, mehanički pamtiti informacije, a ne razumeti njihovu poruku, isto je što i menadžerska misija bez ostvarenja profita, kao ciljne kategorije poslovnog sistema. Svaki profesor bi trebao da se zapita, kako ono što predajem na časovima utiče na mišljenje slušalaca. Da li će to imati značaja za njihovu buduću karijeru.

Na osnovu rasprava koje su se čule na simpozijumu "Kako primeniti Bolonjsku deklaraciju" izdvojio bih sledeće - Kako steći znanja i veštine koje će trebati mladim ljudima u njihovom radnom veku, do njihove penzije? Prema citiranom izvoru, odgovor glasi: "Ako današnja generacija studenata ide u penziju 2050.god., zaista bih želeo da sretnem taj sveznajući um koji se zalaže za pripremu današnjeg studenta za rad na radnom mestu 2033.god. Šta mislite da bi se desilo da se neko ko je umro pre 50 godina, nekim slučajem digne i vrati u ovaj svet, da li bi ga prepoznao. Kako bi reagovao na tehnološke inovacije i otkrića koja su se u međuvremenu desila. Kako bi reagovao na minduše svog herojskog naslednika". [1] Zabluda je ako sledimo misao da su područja neznanja starijih generacija putokaz za obrazovanje generacija koje dolaze. Naučno-tehnički progres iz "minuta u minut" donosi nove inovacije. Zbog toga, dugoročno gledano profesori ne mogu da kažu studentima šta treba da uče, kao što se to u praksi najčešće praktikuje, već da ih uputimo u tajne – kako se uči.

Predrasuda je, da je cilj predavanja da studente ubedimo u ono što im predajemo, što im nudimo kao naš stav prema životu. Cilj studija nije diploma da bi se dobio stalan posao. Naš cilj treba da bude traženje oblika nastave, načina nastave i komunikacije sa studentima, koji će im omogućiti da se oni diferenciraju od mase i postanu individue. Tokom studija student treba da se nauči razmišljanju, a ne reprodukciji znanja. Put ka uspehu skopčan je sa napornim radom, rizikom i stalnom kreativnošću (radoznalošću). Sveznalice i umišljene veličine, kao i ljudi bez poraza u životu i, bez hrabrosti da poraz savladaju, ne mogu imati

ličnost, niti mogu biti pokretači promena. Oni samo kod studenata razvijaju sklonost da ih oponašaju, a ne da se menjaju u skladu sa aktuelnim trenutkom.

Ako se renome fakulteta u prošlosti izgrađivao na bazi odbranih magistarskih teza i doktorskih disertacija, onda bi se renome istog u budućnosti prepoznavao po kvalitetu odbranih teza. Tako bi se otklonilo tradicionalno nepoverenje privrede prema najumnijim ljudima (naučnim radnicima).

Racionalizacija i transformacija visokog školstva ne može poštediti ni jedan fakultet. Tržišna utakmica najbolji je "arhitekt", budućeg univerziteta (fakulteta).

8. BOLONJSKA DEKLARACIJA- PRAVCI TRAŽENJA REŠENJA

8.1. Hoće li primena Bolonjske deklaracije biti svedena na papirnu verziju obrazovnih reformi na stari način?

U Evropi su ujednačene norme i standardi u mnogim delatnostima (privreda, uslužni sektor, javna uprava), u toku je proces standardizacije i u visokom obrazovanju. Bolonjska deklaracija postaje simbol prepoznatljivosti jedinstvenog obrazovnog prostora. Promene u našem visokom školstvu su neminovne. Bolne su, ali alternative druge nema. Međutim, pred kreatora novog visoko-obrazovnog sistema u Srbiji postavlja se nekoliko pitanja, i to: 1) Da li će Bolonjska deklaracija sama po sebi dovesti do povećanja konkurentnosti naših fakulteta na jedinstvenom evropskom obrazovnom prostoru? 2) Da li Bolonjsku deklaraciju primenjivati korak po korak (evolutivnim procesom) ili mehaničkim preslikavanjem tuđih iskustava na našim fakultetima? 3) Može li se koncept Bolonjske deklaracije realizovati u našoj zemlji po istom principu, kao u zemljama koje imaju 30 hiljada dolara nacionalnog dohotka po stanovniku? 4) Da li je moguće realizovati kriterijume Bolonjske deklaracije pri sadašnjem nivou plata profesora i saradnika? 5) Da li primena Bolonjske deklaracije treba da ima u vidu sociološke i kulturološke osobenosti ovog podneblja? 6) Koji režim trajanja studija primeniti (3+2; 4+1; 4+3) i koji stepen diploma će tržište prihvatiti? 7) Da li razdvojiti studije ekonomije i biznisa (što je najčešći slučaj kod zemalja koje su Bolonjsku deklaraciju prihvatile)? 8) Da li na fakultetu organizovati više nivoa studija (akademske, strukovne, master, doktorske)? 9) Da li će uspostavljanje sistema kredita u ECTS sistemu samo po sebi omogućiti mobilnost studenata?

Odgovori na postavljena pitanja zahtevaju suviše studiozan pristup ovoj problematici. U raspravama koje se vode u akademskim krugovima mogu se čuti različiti odgovori i mišljenja koja dosežu do nivoa oprečnosti. Ne ulazeći u dublju raspravu, autor ovog teksta, odgovore na postavljena pitanja ilustruje kroz primer Slovenije. Razloga za to ima više, a jedan je opredeljujući - Slovenija je članica Evropske unije.

U programu visokog obrazovanja Slovenije razdvojene su studije ekonomije i biznisa. Primena kreditnog sistema u nastavi započela je 1998.god., prvo na poslediplomskim studijama, a kasnije na dodiplomskim. Međutim, ono što je još uvek nerešeno jeste dužina trajanja studija, u okviru dva školska kruga. Za malu zemlju od dva miliona stanovnika i samo dva univerziteta i šest manjih visokoobrazovnih institucija ovo je razumljivo, stoji u materijalu koji je bio predmet rasprave na simpozijumu "Kako primeniti Bolonjsku deklaraciju". U materijalu se ističe da bi svaka promena u organizaciji trajanja studija po novom sistemu izazvala ozbiljne probleme na tržištu rada, više nego što bi rešila postojeće.

Zaključimo sa konstatacijom da su zahtevi Bolonjske deklaracije veoma strogi, ali i veoma korisni ako želimo da se nađemo u familiji evropskih fakulteta. Alternativa primeni Bolonjske deklaracije ne postoji, moramo je usvajati, uz onu pesničku metaforu "koračamo ka zvezdama ali pažljivo gledamo gde stajemo". To znači da "obrazovanje treba da posmatramo kao najvažniju javnu službu, koja ima zadatak da našem društvu obezbedi evropsku budućnost, a ne biznis koji se iscrpljuje u prodaji formalnih potvrda o stečenom znanju". [4-14]

9. DA LI JE PROCES VISOKOG OBRAZOVANJA PRIVILEGIJA DRŽAVNIH FAKULTETA ILI ON ZAHTEVA RAVNOPRAVNO UČEŠĆE I PRIVATNIH ?

Već smo na početku ovog rada istakli da je organizaciono, menadžersko i vlasničko prestrukturiranje poslovnih sistema "pečat vremena" na početku 21.veka. Da li sudbinu ovih promena deli i univerzitet (fakultet) - odgovor ćemo potražiti u sledećem citatu , koji, iako izrečen pre tri godine, ponovo dobija na aktuelnosti i ovih dana.

"Ministar prosvete i predsednik Republičkog saveta za visoko obrazovanje Slobodan Vuksanović² kritikovao je juče rad saveta, rekavši da to telo bez ikakvih obrazloženja odbija da da dozvole za osnivanje privatnih fakulteta. Vuksanović je na konferenciji za novinare rekao da Savet odbija da da dozvole fakultetima koje je Komisija za akreditaciju pozitivno ocenila i apelovao na članove Saveta, kojih ima oko 50, da ubuduće uvažavaju mišljenje Komisije. Komisija za akreditaciju je radila korektno i pošteno i ranijih godina i nema potrebe da se sumnja u njihovu procenu (kazao je ministar). Uz ocenu da se dozvoljava divljanje i masovno otvaranje isturenih odeljenja pojedinih fakulteta, Vuksanović je upozorio da bi privatni fakulteti kojima Savet ne da dozvolu za rad mogli da budu osnovani odlukom suda" [15]

U hronologiji rasprava na datu temu, istoga dana Politika je objavila članak pod naslovom "Evropa ocenila visoko obrazovanje kod nas - Srbiji samo dvojka".

Iako nije uobičajeno da se rasprava na ovako ozbiljne teme, zasniva na novinskim izveštajima, to je u ovom trenutku neophodno. Ako ni zbog čega drugog, ono da podsetimo čitaoce šta drugi misle o nama, kada je reč o reformi visokog školstva. Autor ovog rada nema nameru, niti je u tome kompetentan, da sam presuđuje i izvodi zaključke. Ponajmanje mu je namera da bilo koga okrivljuje za takvo stanje, naprotiv on i sam ima osećaj sopstvene krivice, što smo se kao društvo našli na takvoj lestvici. Reč je zapravo o oceni visokog obrazovanja u Srbiji, koja je izrečena na evropskom ministarskom sastanku u Bergenu. U tom izveštaju stoji: "Na upravo završenom evropskom ministarskom sastanku u Bergenu, dvojku, odnosno- 2,2 od mogućih pet bodova dobilo je visoko obrazovanje u Srbiji. Na spisku od 43 zemlje, Srbija se našla na 41. mestu, iznad Bosne i Hercegovine i Andore. Crna Gora je prošla bolje, jer su je njeni reformski pokušaji smestili na 32. mesto sa 3,3 boda".

Na negativne reakcije na ovakvu ocenu tadašnji ministar prosvete i sporta je uzvratio tvrdnjom "da veći broj poena i nismo mogli da dobijemo, jer su u prethodne tri i po godine ljudi na vlasti zamajavali studente i nisu donosili osnovne reformske zakone u prosveti". [15, str. 9]

² Ministar prosvete u prethodnom sazivu Vlade

Moramo se složiti sa činjenicom da smo se kao društvo opredelili za pluralizam vlasničkih odnosa i model evropske demokratije. Ali, istini za volju često se u našoj javnosti mogu zapaziti polemičke rasprave i komentari na temu visokog obrazovanja. Naučna rasprava i to još uz argumentovne činjenice, poželjna je u kreiranju fakulteta budućnosti. Međutim, svedoci smo čestih rasprava na temu reforme univerziteta (fakulteta) bez prisustva argumentovanih činjenica. Ne bi čudilo čitaoce da ovakve rasprave potiču od autora, kojima su problemi univerziteta nedovoljno poznati. Nažalost, možemo konstatovati da one potiču od ljudi koji su zauzimali, ili još uvek zauzimaju najviše funkcije u hijerarhiji visokog obrazovanja i sveta nauke.

Rasprave na ovu temu se nastavljaju. Šta mogu da promene stvarne odredbe Zakona o visokom obrazovanju, a šta odredbe moći i autoriteta neformalnih, ali uticajnih grupa pokazaće vreme. Vreme je najbolji sudija, a konkurencija arhitekt fakulteta budućnosti. Po nama ne postoji dilema- državni ili privatni fakultet, definišimo pravila igre, konkurencija će pokazati ko je bolji. Studenti su potrošači usluga, kako državnih, tako i privatnih fakulteta. Mislim da to pitanje niko i ne postavlja. Za analizu su druge, po nama, daleko ozbiljnije činjenice.

Iz svega ovog može se izaći, ne eliminisanjem konkurencije između visoko-školskih ustanova, već podsticanjem iste. Naravno, to podrazumeva stvaranje institucionalnih pretpostavki za akreditaciju ispunjenosti uslova i davanje licenci za rad fakulteta i univerziteta. Uloga države je da u okviru nadležnog ministarstva, a kroz zakone i druga prateća akta, jasno definiše pravila za otvaranje privatnih fakulteta i univerziteta. Kriterijumi u pogledu ispunjenosti uslova, kao što su: kadrovska osposobljenost, broj nastavnog osoblja u stalnom radnom odnosu, honorarni saradnici, prostorne mogućnosti (laboratorije, elektronske učionice, bibliotečki fond i dr.), davanje bankarske garancije kao instrumenta obezbeđenja materijalnih mogućnosti, uz jasno opredeljenje izvođača nastave-rad na državnom ili privatnom fakultetu, eliminisali bi dobijanje licenci po sistemu, ja tebi, ti meni.

Tržište će identifikovati najbolje diplome, a fakultete na kojima su one stečene učiniti prepoznatljivim brendom srpskog visoko-obrazovnog sistema.

Prepoznatljiv će biti onaj fakultet-univerzitet čije će znanje tržište prihvatiti i kupiti. To znači da budućnost naših fakulteta neće zavisiti od broja izdatih diploma, kao formalnih potvrda o stečenom znanju, već od osposobljenosti nosioca tih potvrda "da su spremni stići i uteći i na strašnom mestu postojati", a to mesto je EU, za čiji model visoko-obrazovnog sistema smo se opredelili.

Privodeći kraju raspravu na ovu temu, zaključićemo sa preporukom, neka otpadne unapred pretpostavljeni elitizam i favorizacija bilo državnih, ili privatnih fakulteta i univerziteta. Tržište će vrlo brzo i u našoj zemlji identifikovati pobjednika. Do tada, osećanje vrednosti može se podariti i jednima i drugima, a da se trenutno oni koji misle da su bolji, ne osećaju degradiranim.

10. LITERATURA

- [1] Kako primeniti Bolonjsku deklaraciju?, Međunarodna konferencija zemalja Jugoistočne Evrope, Herceg Novi, 2004.
- [2] Ekonomska politika, Beograd, br.2760, 14.mart 2005.
- [3] Dr Miloje Sarić, Opšti principi naučno-istraživačkog rada, Instistut za istraživanje u poljoprivredi "Srbija",Beograd, 1995.
- [4] Ekonometar, br.69, Beograd, 28.jun 2005.